

Sandra Paczkowska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

skpaczkowska@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3069-7828

Rośliny wkładane do trumien w XVIII w. w Polsce. Symboliczne i praktyczne postrzeganie roślin w kulturze funeralnej (wybrane źródła archeologiczne)

Plants Placed in Coffins in the Eighteenth-Century Poland: Symbolic and Practical Functions of Plants in Funerary Culture (Selected Archaeological Sources)

DOI: 10.12775/LL.1.2.2026.005 | CC BY-ND 4.0

ABSTRACT: The aim of this article is to explore the role of beliefs in shaping Sarmatian Poland's funerary culture by analyzing archaeological material recovered from early modern crypt burials. Particular attention is devoted to organic remains, specifically plant remains found in the stuffing of coffin pillows. The study presents selected plant species and discusses both their practical functions and symbolic meanings, many of which may be traced back to pagan traditions. The archaeological material analyzed in this study originates from churches in Końskowola and Przemyśl. The plant remains were excavated from burials belonging to members of elite social groups, including representatives of the clergy. By examining both the practical properties of the identified plant species and their potential symbolic significance in male and female burials, the article seeks to demonstrate the relationship between the system of beliefs and their tangible influence on funerary practices. An analysis of the symbolic significance of the identified plant species was conducted with reference to their physicochemical properties, folk beliefs, herbal medicine, traditional healing practices, and Christian religious customs. This interdisciplinary approach allows for a broader understanding of the role of plants in shaping funerary rituals and attitudes toward death in eighteenth-century Poland.

KEYWORDS: archaeology, funerary culture, plant remains in coffins

Wstęp

Badania nad kulturą funeralną sarmackiej Polski stanowią istotny element poznania kultury duchowej oraz wierzeń dawnych społeczności. W kontekście tej tematyki rośliny pełniły nie tylko funkcje praktyczne, ale także symboliczne, widoczne w materiale archeologicznym pozyskiwanym z nowożytnych krypt. Tematyka poniższego artykułu skupia się na roślinach, które znajdowały się w wypełnieniach poduszek trumiennych pochodzących z pochówków osób z wyższych warstw społecznych. Analiza roślinnych szczątków pozwala na głębsze zrozumienie, jak rośliny były wykorzystywane w praktykach pogrzebowych oraz jakie miały zastosowanie praktyczne oraz symboliczne.

Przywołano przykłady gatunków roślin, które pełniły różnorodne funkcje w obrzędach pogrzebowych. Poza ich znaczeniem praktycznym, zwłaszcza właściwościami konserwującymi, rośliny w pochówkach stanowiły także nośnik znaczeń symbolicznych. Poprzez szczegółową analizę materiałów organicznych wybranych z pochówków Zofii Lubomirskiej, bp. Stanisława Wykowskiego oraz bp. Hieronima Wielogłowskiego można ukazać, jak rośliny były powiązane z ówczesnymi przekonaniami dotyczącymi śmierci, życia pośmiertnego, a także z medycyną ludową, ziołolecznictwem oraz tradycjami religijnymi. Celem artykułu jest zatem nie tylko analiza materiału roślinnego, ale także ukazanie sposobu, w jaki wybrane gatunki roślin wpisywały się w szerszy kontekst kulturowy i religijny nowożytnej Polski oraz w jaki wpływały na niektóre tradycje elit społecznych.

Miejsca odkrycia analizowanych roślin

Omawiany w artykule materiał roślinny, jakim wypełniano poduszki trumienne, został pozyskany z dwóch kościołów znajdujących się w Końskowoli i Przemyślu i poddany badaniom archeologicznym, które poniżej krótko opisano.

1. Kościół pw. Znalezienia Krzyża Świętego i św. Andrzeja Apostoła w Końskowoli
Świątynia znajduje się w granicach archidiecezji lubelskiej. Historia tego budynku sakralnego sięga XIV w., kiedy to w tym miejscu wzniesiono pierwszy, drewniany kościół. Według przekazów w 1442 r. powstało murowane prezbiterium, którego fundatorem był Jan Koniński. Zachowany do dziś budynek świątyni wzniesiono w XVI w. z inicjatywy Andrzeja Tęczyńskiego – wojewody lubelskiego i kasztelana krakowskiego. W 1670 r., za sprawą przebudowy zleconej przez Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, marszałka wielkiego koronnego, kościół uzyskał formę trójnawowej bazyliki (Szczygiel 1988).

Kolejna rozbudowa nastąpiła w XVIII w. Dzięki działaniom Elżbiety Heleny Sielawskiej i Augusta Aleksandra Lubomirskiego świątynia zyskała obecny kształt. Główny ołtarz pochodzi z tego samego okresu, jednak umieszczony w nim krucyfiks datowany jest na XVII w. W ścianie prezbiterium wmurowano tablicę z herbem rodu Tęczyńskich. W podziemiach kościoła można znaleźć nagrobek Zofii Lubomirskiej zaprojektowany przez Tylmana z Gameren, a także mogiły jej rodziców (Paczkowska 2022: 12–13).

2. Bazylika Archikatedralna w Przemyślu

Bazylika Archikatedralna pw. św. Jana Chrzciciela i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Przemyślu to najważniejsza świątynia archidiecezji przemyskiej. Znajduje się przy Pl. Katedralnym i odgrywa rolę tzw. potrójnego sanktuarium – Matki Bożej Jackowej, św. Józefa Sebastiana Pelczara oraz bł. Jana Balickiego. Budowę rozpoczęto w 1495 r. z inicjatywy Mikołaja Błażejowskiego. W 1578 r., dzięki fundacji starosty przemyskiego Jana Tomasza Drohojowskiego, dobudowano Kaplicę Najświętszego Sakramentu. W XVIII w. bp Aleksander Fredro nadał świątyni barokowy charakter. Prace rozpoczęte w 1728 r. obejmowały m.in. instalację Wielkiego Ołtarza oraz nowych stalli w prezbiterium. W architekturze kościoła zachowały się elementy gotyckie, takie jak żebrowane sklepienia czy pilastry. Wnętrza wzbogacono marmurową posadzką, a ściany i gzymsy zdobi jasna polichromia ze złoceniami (Łękawski 1906).

W czasie II wojny światowej, w 1941 r., archikatedra została poważnie uszkodzona – pożar strawił dach, a witraże autorstwa Jana Matejki uległy zniszczeniu. Po kilku miesiącach odbudowy zakupiono nowe witraże. Dwa z nich, przedstawiające św. Jana Chrzciciela oraz św. Stanisława Biskupa, stworzył Józef Mehoffer. W podziemiach katedry podczas prac archeologicznych odkryto biskupie pochówki duchownych – Stanisława Wykowskiego oraz Hieronima Wielogłowskiego, w których znaleziono m.in. poduszki z wypełnieniem roślinnym (Paczkowska 2022: 7).

Materiał roślinny z wybranych pochówków

Poniżej został przywołany zarys historyczny postaci, którym do trumien włożono rośliny. Omówiono wszystkie gatunki, którymi wypełniono poduszki księżnej Zofii Lubomirskiej i biskupów – Stanisława Wykowskiego oraz Hieronima Wielogłowskiego. Gatunki roślin zostały wyodrębnione na podstawie szczegółowej analizy archeobotanicznej wykonanej przez dr Katarzynę Pińską (Pińska, Sady, Drązkowska 2015).

1. Księżna Zofia Lubomirska

Zofia z Krasińskich Lubomirska (1718–1790) była wpływową przedstawicielką polskiej magnaterii, znaną z działalności społecznej, politycznej i filantropijnej. Była córką Aleksandra Krasińskiego, kasztelana wiślickiego, oraz Salomei z Trzczańskich. Jako wdowa po Janie Tarle i późniejsza żona Antoniego Lubomirskiego pełniła funkcję księżnej kasztelanowej krakowskiej. Angażowała się w życie polityczne, biorąc czynny udział w konfederacjach radomskiej i barskiej, a także wykazywała się zaradnością jako administratorka swoich majątków. Choć – jak zauważył historyk Władysław Konopczyński – jej wykształcenie można było uznać za przeciętne, w życiu przejawiała dużą dozę rozsądku i niejednokrotnie polityczny zmysł („Zofia Lubomirska” 2025).

Pierwszym mężem Zofii był Jan Tarło, znacznie od niej starszy wojewoda sandomierski, hrabia na Tęczyźnie i generał ziem podolskich. Po jego śmierci w 1750 r. księżna odziedziczyła dożywotnio Opole Lubelskie wraz z przyległymi

dobrami na Lubelszczyźnie. Już rok później, jako wdowa, ufundowała w Opolu nowy szpital, dowodząc swojego zaangażowania społecznego. W 1754 r. ponownie wyszła za mąż – tym razem za Antoniego Lubomirskiego, rozwiedzionego wojewodę lubelskiego. Dzięki udanym transakcjom ziemskim męża, który był już właścicielem m.in. Boguchwały i Przeworska, jej pozycja w kręgach magnaterii umocniła się jeszcze bardziej („Zofia Lubomirska” 2025).

Gdy Zofia Lubomirska zmarła w 1790 r., została pochowana w podziemiach kościoła w Końskowoli. Ciało złożono w trumnie z jedwabną poduszką, która została wypełniona mieszanką ziół, głównie lebidką pospolitą. W niewielkim stopniu użyto również m.in. dziurawca zwyczajnego, starca Jakubka oraz roślin o charakterze wypełniającym, tj. trawy i koniczyny. Lebidka pospolita to roślina mająca różowo-fioletowe kwiaty oraz niezwykle silne właściwości eteryczne, więc jej użycie w takiej ilości powodowało, że poduszka księżnej wydzielala niezwykle silny zapach (Pińska, Sady, Drażkowska 2015: 272–280).

2. Biskup Stanisław Wykowski

Informacje na temat życiorysu bp. Stanisława Wykowskiego są, niestety, szczątkowe. Wiadomo, że urodził się w 1700 r. w Łucku, a w 1726 r. otrzymał święcenia kapłańskie. W 1770 r. został przemyskim biskupem pomocniczym, funkcję tę pełnił zaś do 1778 r., kiedy zmarł (Borcz 2013). Po śmierci został pochowany w krypcie Bazyliki Archikatedralnej w Przemyślu.

Poduszka bp. Stanisława Wykowskiego zawierała szczątki organiczne siedmiu gatunków roślin: starca Jakubka, rogownicy pospolitej, zmijowca zwyczajnego, sadzca konopiastego, dziurawca zwyczajnego, hyzopu lekarskiego oraz krwawnicy pospolitej (Pińska, Sady, Drażkowska 2015: 272–280).

3. Biskup Hieronim Wielogłowski

Hieronim Wielogłowski, herbu Stary Koń, urodził się w 1703 r. w Krakowie. Za życia pełnił wiele funkcji kościelnych, począwszy od bycia kustoszem sądeckim kapituły kolegiackiej w latach 1729–1736. W latach 1737–1758 był kanonikiem krakowskiej kapituły katedralnej prebendy Czechy, a w 1736 r. został archidiaconem sądeckim. W okresie od 1758 aż do śmierci w 1765 r. był scholastykiem krakowskiej kapituły katedralnej. W 1760 r. bp Wielogłowski został dziekanem przemyskiej kapituły katedralnej, a funkcję administratora diecezji przemyskiej pełnił w latach 1764–1765. W 1761 r. mianowano go przemyskim biskupem pomocniczym (Nitecki 1992: 221). Gdy zmarł w 1765 r., został pochowany w podziemiach Bazyliki Archikatedralnej w Przemyślu.

Na podstawie badania materiału roślinnego pobranego z poduszki bp. Hieronima Wielogłowskiego stwierdzono, iż jej wypełnienie składało się z: wyczyńca łąkowego, tomki wonnej, rogownicy pospolitej, grzebienicy pospolitej, kostrzewy łąkowej, wiechliny łąkowej i zwyczajnej, traw, szeleznika większego, koniczyny łąkowej i białej. Próba nie wykazała znacznej przewagi jednych gatunków nad innymi, mieszanka stanowi raczej spójną całość roślin o niewielkim występowaniu, które wzajemnie się uzupełniają (Pińska, Sady, Drażkowska 2015: 272–280).

Funkcje praktyczne i symboliczne szczątków roślin

Przedstawiony materiał organiczny pochodzący z nowożytnych krypt został przeanalizowany pod względem właściwości praktycznych roślin oraz ich nacechowania symbolicznego. Poniżej przedstawiono wnioski pochodzące z analizy trzech prób archeobotanicznych wydobytych z wypełnisk trzech poduszek trumiennych: księżnej Zofii Lubomirskiej, bp. Stanisława Wykowskiego oraz bp. Hieronima Wielogłowskiego.

1. Funkcje praktyczne

Analiza trzech próbek roślinnych pochodzących z poduszek grobowych ukazuje zróżnicowanie doboru gatunków roślin w praktykach funeralnych, zarówno pod względem symbolicznym, jak i praktycznym. W wielu przypadkach obecność konkretnych roślin była podyktowana względami praktycznymi, szczególnie z uwagi na ich właściwości eteryczne, zdolność odstraszania owadów czy działanie konserwujące.

Najbardziej charakterystyczna w kontekście praktycznym okazała się poduszka księżnej Zofii Lubomirskiej. Dominująca obecność lebidki pospolitej, rośliny o intensywnym zapachu i silnych właściwościach chemicznych, sugeruje świadome wykorzystanie aromatu tej rośliny. Wysoka zawartość olejków eterycznych, tj. karwakrolu i tymolu, w lebidce miała nie tylko działać jako naturalny środek odstraszający owady, ale także pełnić funkcję dezynfekującą i maskującą zapachy (Nurzyńska-Wierdak 2012).

Poduszka bp. Stanisława Wykowskiego zawierała mieszankę siedmiu gatunków roślin, z których wiele znanych jest z właściwości leczniczych i aromatycznych. Dziurawiec zwyczajny, hyzop lekarski oraz sadziec konopiasty są roślinami o szerokim zakresie cech fizykochemicznych. Dziurawiec zwyczajny ma właściwości antyseptyczne i przeciwzapalne (Kujawska i in. 2016: 146). Hyzop lekarski wytwarza silne olejki eteryczne, które od wieków mają zastosowanie w ziołolecznictwie jako lek przeciwbólowy (Kujawska i in. 2016: 378), a sadziec konopiasty był wykorzystywany jako środek wspomagający oczyszczanie organizmu (Grieve 1931). Użycie tego typu roślin w trumnie mogło potencjalnie wpływać na spowolnienie procesów rozkładu ciała, a jednocześnie neutralizować nieprzyjemne zapachy związane z jego rozkładem.

W poduszce bp. Hieronima Wielogłowskiego dominowała kompozycja roślin łąkowych i trawiastych, jak: wyczyńce, tomki wonne czy kostrzewy. Choć nie wykazują one tak silnych właściwości aromatycznych jak wcześniej wspomniane zioła, jednak ich zastosowanie mogło mieć charakter praktyczny, ponieważ stanowiły wypełnienie trwałe, suche i dobrze przepuszczające powietrze.

2. Funkcje symboliczne

Obecność wybranych gatunków roślin w poduszkach grobowych nie była wyłącznie przejawem praktycznego myślenia. W tradycji chrześcijańskiej, a także w dawniejszych praktykach ludowych rośliny miały bogate znaczenie symboliczno-duchowe.

Wypełnienie roślinne poduszki księżnej Zofii Lubomirskiej, zdominowane przez lebiodkę pospolitą, niesie ze sobą widoczną symbolikę. Lebioda już od starożytności uchodziła za zioło miłości, pokoju i uświęcenia przestrzeni (Mścisz, Czosnowska 2008: 233–239). Intensywny aromat i różowo-fioletowy kolor kwiatów mógł symbolizować duchową czystość, elitarność, a zarazem kobiecość i delikatność. W kontekście kobiecego pochówku arystokratki może to wskazywać na próbę podkreślenia statutu społecznego zmarłej i przygotowanie jej ciała na drogę ku życiu wiecznemu poprzez wykorzystanie tej wyrazistej rośliny pełnej znaczeń i zapachu. Obecność dziurawca w pozyskanej próbie jedynie wzmacnia symboliczne przesłanie tej mieszanki roślin, dziurawiec w folklorze ludowym pełnił bowiem funkcję ochronną, strzegąc przed czarami oraz istotami demonicznymi, m.in. boginkami i położnicami (Kujawska i in. 2016: 146).

W poduszce bp. Stanisława Wykowskiego odnaleziono m.in. dziurawiec zwyczajny, krwawnicę pospolitą, starca Jakubka oraz hyzop lekarski. Dziurawiec, zwany zieleń św. Jana, tradycyjnie uważany był za roślinę chroniącą przed złem, zarówno fizycznym, jak i duchowym (Kujawska i in. 2016: 145). Symbolizował światło, nadzieję i oczyszczenie duszy, stąd często był wykorzystywany właśnie w praktykach pogrzebowych. Hyzop natomiast, znany z biblijnych odniesień („Pokrop mnie hizopem, a będę oczyszczony” – Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu 1980, Ps 51,9), był symbolem duchowego oczyszczenia z grzechu oraz uosabiał pokorę.

W przywołanym tu Psalmie 51 (50) pokutnik prosi Boga o wymazanie nieprawości, obmycie z winy i oczyszczenie z grzechu. Jest przekonany, że pokropienie go hizopem sprawi, iż stanie się czysty, tak jak trędowaci po pokropieniu ich hizopem mogli zostać oczyszczeni. Gałązek hizopu Izraelici używali do oczyszczania trędowatych, ich mieszkań i przy składaniu ofiar (Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu 1980, Ps 51 (52), 9; Kpł 14, 3–9; Pudelska 2006: 95–98). Połączenie dziurawca zwyczajnego z hyzopem może wskazywać na celowy dobór tych roślin dla zapewnienia oczyszczenia ciała i duszy w drodze do życia wiecznego.

Kompozycja roślinna z poduszki bp. Wielogłowskiego składa się głównie z łatwo dostępnych roślin łąkowych, takich jak koniczyna, wiechlina, kostrzewa oraz szelężnik. Poza niezaprzeczalną funkcją praktyczną tych roślin niektóre z nich są też nacechowane symboliczne i związane z religią chrześcijańską. Koniczyna, a szczególnie jej trójlistna odmiana, w kulturze chrześcijańskiej była utożsamiana z Trójcą Świętą, a także z łagodnością, szczęściem i pokojem (Wysoczański 2001: 75). Ciekawą rośliną użytą do wypełnienia poduszki zmarłego biskupa jest szelężnik – gatunek półpasożytniczy. Trudno stwierdzić, czy jego obecność miała wówczas znaczenie symboliczne, czy też wynikała jedynie z dostępności tego pospolitego gatunku zielnego. Niemniej ze współczesnej perspektywy szczególnie intrygujące jest zestawienie jego biologicznej cechy, tj. czerpania zasobów z innych roślin, z kontekstem funeralnym, co może przywoływać skojarzenia z cyklem życia i śmierci oraz rozpadem materii doczesnej. Nawet jeśli obecność szelężnika była przypadkowa, warto podkreślić, że jego

charakterystyka pozwala na pogłębioną refleksję nad symboliką roślin używanych w praktykach pogrzebowych.

Analiza fitosocjologiczna

Analizując materiał roślinny, należy wziąć pod uwagę również aspekt fitosocjologiczny, ponieważ wiele gatunków występuje naturalnie w tych samych zbiorowiskach łąkowych. Ich obecność w poduszkach mogła być wynikiem dostępności lokalnych zasobów na danym obszarze. Żmijowiec zwyczajny odnaleziony w próbie pobranej z poduszki bp. Stanisława Wykowskiego, choć nie posiada szczególnych właściwości aromatycznych ani znaczących odniesień kulturowych, pojawił się w jednym z pochówków. Jego obecność można więc interpretować raczej jako efekt przypadkowego zebrania roślin łąkowych do poduszki trumiennej.

Wnioski

Wnioski z analizy roślinnych wypełnień poduszek pogrzebowych biskupów i Zofii Lubomirskiej pozwalają na sformułowanie kilku istotnych spostrzeżeń, które odnoszą się zarówno do funkcji praktycznych, jak i symbolicznych roślin używanych w ceremoniach pogrzebowych wyższych hierarchów kościelnych oraz arystokracji.

Rośliny użyte w wypełnieniu poduszek pełniły funkcje konserwujące oraz ochronne. Ich zapach, zwłaszcza w przypadku lebidki pospolitej, działał odstrasżająco na owady, co było szczególnie istotne w kontekście pogrzebów, które odbywały się latem lub trwały przez dłuższy czas. Rośliny o silnym aromacie miały również na celu maskowanie nieprzyjemnych zapachów związanych z rozkładem ciała podczas wyżej wspomnianych ceremonii.

Niektóre z roślin wydobytych z poduszek biskupów oraz księżnej są również nacechowane symboliczne. Dominująca w poduszce Zofii Lubomirskiej lebidka pospolita była rośliną silnie łączoną z władzą i majestatem. Jej obecność w takiej ilości podkreślała rangę zmarłej, wskazując na jej wysoką pozycję społeczną. Rośliny, takie jak dziurawiec, starzec Jakubek, krwawnik pospolity czy hyzop lekarski, obecne w wypełnieniu poduszek biskupów, miały natomiast konotacje religijne, gdyż były związane z ważnymi świętami oraz mogły zostać użyte, aby zapewnić zmarłym ochronę po śmierci.

Warto zauważyć, iż rośliny dobrane do wypełnień badanych poduszek trumiennej były także stosowane w ziołolecznictwie, mają one bowiem właściwości lecznicze, tj. działają przeciwzapalnie, przeciwbólowo, rozkurczowo czy uspokajająco. Możliwe, iż ich obecność w poduszkach nie tylko więc miała wymiar praktyczny, ale znalazły się one tam również po to, by zapewnić zmarłym ochronę po śmierci. Tak więc rośliny wykorzystywane w medycynie ludowej, takie jak dziurawiec czy krwawnik, w kontekście pogrzebów arystokracji i biskupów nabierały dodatkowego wymiaru duchowego.

W badanych próbach oprócz podobieństw w zastosowaniu roślin w wypełniskach poduszek trumiennej biskupów oraz księżnej widoczne są także

pewne różnice w doborze roślin, które odzwierciedlają status społeczny osób zmarłych. W poduszce księżnej Zofii Lubomirskiej dominowała lebiodka pospolita, co mogło świadczyć o jej szczególnej pozycji ze względu na symboliczne powiązanie tej rośliny z władzą. Natomiast w poduszkach biskupów pojawiła się szersza gama roślin, w tym koniczyna i inne rośliny kojarzone z Trójcą Świętą, odpowiednie dla hierarchów kościelnych.

Omawiając materiał archeobotaniczny pochodzący z wypełnisk poduszek trumiennych, nie można zapomnieć o analizie fitosocjologicznej, która wskazuje, że skład mieszanek roślinnej w poduszkach trumiennych nie zawsze wynikał z celowego doboru gatunków o określonych właściwościach praktycznych lub symbolicznych. Wiele roślin, takich jak trawy czy żmijowiec pospolity, występuje w lokalnych zbiorowiskach łąkowych i mogły one zostać wykorzystane głównie ze względu na ich dostępność na danym obszarze. Taka perspektywa podkreśla złożoność praktyk funeralnych i pokazuje, że interpretacja roślin w kontekście kultury funeralnej wymaga uwzględnienia zarówno kontekstu kulturowego, jak i środowiskowego.

Prawie wszystkie opisane powyżej taksony z prób archeobotanicznych wskazują na połączenie funkcji estetycznych, symbolicznych oraz użytkowych. Można więc stwierdzić, iż dobór poszczególnych roślin zazwyczaj nie był przypadkowy, lecz często podążał za ówczesną wiedzą zielarską, a odpowiedni wybór gatunków pozwalał nie tylko na maskowanie nieprzyjemnego zapachu rozkładającego się ciała, niezwykle dokuczliwego podczas kilkudniowych pogrzebów odbywających się w miesiącach letnich, lecz także na ustabilizowanie głowy zmarłego w trumnie.

Przeanalizowany powyżej materiał roślinny pozwala także na stwierdzenie, iż poszczególne gatunki niosą ze sobą konkretne znaczenia symboliczne, głęboko zakorzenione zarówno w tradycji ludowej, jak i chrześcijańskiej. Rośliny nie są więc jedynie estetycznym i praktycznym elementem pochówku, ale również nośnikiem treści duchowych, często wyrażającym troskę żywych o duszę zmarłego i jego drogę ku zbawieniu. Podsumowując, w kulturze Rzeczypospolitej sarmackiej rośliny w praktykach funeralnych pełniły funkcje praktyczne, a także stanowiły swoisty łącznik ze strefą sacrum.

Zakończenie

Analiza materiału roślinnego pochodzącego z poduszek trumiennych nowożytnych elit, duchowieństwa oraz arystokracji, odzwierciedla, jak wieloaspektową rolę odgrywały rośliny w kulturze funeralnej ówczesnej społeczności. Dobór konkretnych gatunków nie był w większości przypadkowym aktem, widoczna jest bowiem preferencja roślin o właściwościach praktycznych, m.in. ze względu na ich silny zapach oraz użyteczność jako wypełnienie, mających przy tym bogatą symbolikę zakorzenioną w tradycji chrześcijańskiej i ludowej.

Rośliny wykorzystywane w pochówkach, takie jak lebiodka pospolita, dziurawiec, hyzop czy koniczyna, niosą ze sobą wielowymiarowy przekaz, gdyż ich obecność może być interpretowana jako troska o zmarłego oraz nadzieja na

życie wieczne. Gatunki te mają za zadanie łączyć świat namacalny, rzeczywisty, przejawiający się poprzez elementy natury ze strefą sacrum.

Należy wspomnieć, iż badania archeologiczne, w których odkryto pochówki z zachowanymi poduszkami z wypełnieniem roślinnym, są dość częste i ukazują zakres omawianych wcześniej praktyk funeralnych. W epoce nowożytnej zmarłym wkładano rośliny do grobów, m.in. w krypcie Kościoła pw. Imienia Najświętszej Maryi Panny w Szczuczynie odkryto obecność suszonych traw w poduszkach (Grupa i in. 2014: 102). Dziewanna oraz mierznica czarna to dwa główne gatunki pozyskane z Bazyliki Znalezienia Krzyża Świętego i Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Częstochowie (Galera, Jurkiewicz, Sudnik-Wójcikowska 2013). W Kościele św. Jacka w Słupsku do trumien wkładano chmiel, bylicę pospolitą, dziurawiec czteroboczny i rozmaryn (Rawa-Szubert, Hryszko, Kehl 1981: 76). Rośliny nie tylko były wykorzystywane podczas pochówków osób dorosłych, lecz także występowały w poduszkach dziecięcych, czego przykładem może być pobrana z dziecięcej krypty kościoła w Byszewie próba, w której zidentyfikowano miętę, bylicę, chmiel, dzwonek i trawy (Jarosińska i in. 2019: 190). Rośliny kładziono też do trumien na ciała zmarłych parafian, grzebanych w klasztornym kościele w Strzelnie (Sulkowska-Tuszyńska 2010: 419; Święta-Musznicka, Sulkowska-Tuszyńska, Latałowa 2021). Dobór roślin o silnych właściwościach zapachowych oraz wypełniających nie jest więc charakterystyczny jedynie dla przykładów omawianych w poniższym artykule, lecz zdaje się praktykowany w wielu regionach nowożytnej Polski.

Dzięki interdyscyplinarnym badaniom archeobotanicznym możliwe jest odwołanie dawnych praktyk pogrzebowych, jak również lepsze zrozumienie światopoglądu i duchowości ludzi żyjących w epoce nowożytnej. Badania nad wykorzystywaniem roślin w kulturze funeralnej ukazują więc, jak silnie natura i kultura przenikały się w rytuałach przejścia między życiem doczesnym a życiem wiecznym.

BIBLIOGRAFIA

- Borcza, H. (2013). Archidiecezja przemyska: zarys dziejów i organizacji. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 79, 33–119.
- Galera H., Jurkiewicz E., Sudnik-Wójcikowska, B. (2013). Kwiaty i zioła w ostatnią drogę. W: J. Żmudziński (red.). *Tajemnice Bazyliki Jasnogórskiej. Studium do dziejów* (s. 181–225). Wydawnictwo Zakonu Paulinów.
- Grieve, M. (1931). *A Modern Herbal*. Echo Point Books & Media.
- Grupa, M., Krajewska, M., Grupa, D., Nowak, S. (2014). *Tajemnice szczuczynskich krypt* (t. 2), Towarzystwo Przyjaciół 9 PSK.
- Jarosińska, M., Nowak, S., Noryśkiewicz, A. M., Badura, M. (2019). Plant Identification and Significance in Funeral Traditions Exemplified by Pillow Filling from a Child Crypt Burial in Byszewo (18th/19th centuries). *Archeologica Ressoziensia*, 14, 187–196.
- Kujawska, M., Łuczaj, Ł., Sosnowska, J., Klepacki, P. (2016). *Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludowych. Słownik Adama Fischera*. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Mścisz, A., Czosnowska, E. (2008). Oregano – fascynująca przyprawa, ale czy tylko to? Możliwe zastosowania, substancje aktywne, właściwości terapeutyczne. *Postępy Fitoterapii*, 4, 233–239.

- Nitecki, P. (1992). *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*. Instytut Wydawniczy PAX.
- Nurzyńska-Wierdak, R. (2012). Lebiodka pospolita (*Origanum vulgare* L.) – dziko rosnąca i uprawiana roślina zielarska. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio EEE*, 22(4), 1–11.
- Paczkowska, S. (2022). Symboliczne i praktyczne wykorzystywanie roślin w nowożytnych pochówkach na przykładzie poduszek trumiennych z wybranych stanowisk [niepublikowana praca magisterska]. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Pińska, K., Sady, A., Drązkowska, A. (2015). Szczątki roślin z badań archeologicznych z wybranych stanowisk z Polski i Litwy. W: A. Drązkowska (red.), *Kultura funeralna elit Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku na terenie Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Próba analizy interdyscyplinarnej* (s. 269–324). Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia (wyd. 3. popr. i uzupełn.) (1980). Pallottinum.
- Pudelska, K. (2006). Wirydarz – klasztorny ogród ozdobny. *Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych*, 510, 523–530.
- Rawa-Szubert, A., Hryszko, H., Kehl, J. (1981). Konserwacja ubiorów pochodzących z sarkofagów książąt słupskich. *Ochrona Zabytków*, 34, 72–81.
- Sulkowska-Tuszyńska, K. (2010). Rzecz o życiu i śmierci na wzgórzu klasztornym w Strzelnie (XVI–XIX wiek). W: A. Radziwiński, D. Karczewski, Z. Zyglewski (red.), *Sanctimoniales. Zakony żeńskie w Polsce i Europie Środkowej (do przełomu XVII i XIX wieku)* (s. 412–422). Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Święta-Musznicka, J., Sulkowska-Tuszyńska, K., Latałowa, M. (2021). Ethnobotanical and faunistic aspects in the archaeological interpretation of the 17th and 18th century coffin burials in the Basilica of the Holy Trinity in Strzelno (Kuyavia, N. Poland). *Archaeologia Historica Polona*, 29, 197–218.
- Szczygieł, R. (red.) (1988). *Dzieje Końskowoli*. Końskowolskie Towarzystwo Regionalne.
- Łękawski, T. (1906). *Katedra przemyska wraz z kościołem filialnym Najświętszego Serca P. Jezusa*. Nakładem Komitetu Restauracji Katedry.
- Wysoczański, W. (2001). Semantyczno-kulturowa interpretacja nazw roślin (niektóre aspekty pogranicza chrześcijańsko-pogańskiego). *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 2282(16), 71–81.
- Zofia Lubomirska (2025, 4 kwietnia). *Wikipedia*. https://pl.wikipedia.org/wiki/Zofia_Lubomirska